

NORDFYENS BEBYGGELSE OG SKOVE

Af *Henrik Larsen*

Odense Amt, der nærmest omfatter den nordvestlige Del af Fyen, har nu lidt mindre Skov end Svendborg Amt, men Forskellen er ikke stor. I Oldtiden har denne dog vist været endnu mere udpræget, idet Odense Amt synes at have været mere opdyrket end det øvrige Fyen. Herpaa kan blandt andet Herredernes Størrelse tyde, hvis man da kan gaa ud fra, at disse ved Oprettelsen har haft nogenlunde det samme Antal Beboere. I Odense Amt har Lunde, Skam og Aasum Herreder et Areal, der ligger mellem 20 og 30,000 Tdr. Land. Gudme Herred, der er det mindste i Svendborg Amt, udgør 43,000 Tdr. Land, Salling Herred, der er det største, har et Areal paa 86,000 Tdr. Land, og er altsaa omtrent 4 Gange saa stort som et af Nordfyens smaa Herreder.

Agerjorden paa Fyen blev 1682 opmaalt, man ved derfor, hvor meget af Jorden der da var opdyrket i hver By, Sogn eller Herred.¹⁾ Det viser sig, at Opdyrkningen var mere fremskreden mod Nord end mod Syd, dog er Forskellen ikke særlig stor, hvilket til dels kan skyldes, at flere af de nordfyenske Herreder strækker sig ind mod Øens Midte, hvor der endnu er en Del Skov. I Svendborg Amt havde Sunds Herred mindst opdyrket Jord, idet kun 39 pCt. af Arealet var Agerland. Derefter fulgte Gudme Herred med 42 pCt., Salling med 45 pCt. og Vinding Herred med 46 pCt. Agerjord. I Nordfyen var Vends Herred det mest opdyrkede med 55 pCt. Agerland, derefter fulgte Skovby med 50 pCt., Skam og Aasum med hver 49 pCt., Odense med 48 pCt., Lunde og Baag hver med 47 pCt. og lavest Bjerge Herred med 42 pCt. De to Birker, Vissenbjærg og Hindsholm, der ikke er medregnet i de foran anførte Herreder, havde henholdsvis 35 og 41 pCt. Agerland. I nogle Herreder, særlig i Nordfyen, er der i Nutiden blevet foretaget nogle Inddæmninger fra Havet; hvis man fradrog disses Areal, vilde Procenttallet for det dyrkede Areal 1682 stige lidt i disse Herreder.

Et Maal for, hvorledes Opdyrkningen var paa Valdemarernes Tid eller ca. Aar 1200, har man maaske i Guld- eller Sølvvurderingen, saafremt man da kan gaa ud fra, at en Mark Guld, der

1) Se: Henrik Pedersen, Det danske Landbrug, 1688.

var lig 8 Mark Sølv, svarede til nogenlunde det samme opdyrkede Areal overalt i Landet. Men der er rimeligvis ogsaa taget Hensyn til Engene og Skovene, skønt disse sidste, naar de findes i Overflod, er af forholdsvis ringe Værdi. Tisted i Gislum Herred i Himmerland var ifølge Kong Valdemars Jordebog ansat for 60 Mark Guld. I 1683 var Byens Agerjord 338 Tdr. Land og dens Hartkorn 70 Tdr. Her svarer en Mark Guld altsaa til $5\frac{1}{2}$ Td. Land og til lidt over 1 Td. Hartkorn. I Ølsted ved Aarhus var der 5 Bol, der var ansat til 30 Mark Guld.¹⁾ Byen, der havde 11 Gaarde, havde 1683 70 Tdr. Hartkorn og 436 Tdr. Agerland. Her svarer altsaa ca. $2\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn eller ca. $14\frac{1}{2}$ Td. Land til en Mark Guld.

Paa Fyen havde man noget, som man kaldte Marseller, hvilket maa være en Sammentrækning af Mark Sølv. Johan Friis til Hesselager tog 1557 Laasebrev paa noget Gods i Gudme Herred,²⁾ og i det nævnes blandt andet 9 Gaarde i Ore Kirkeby med 16 Marsel Jord, altsaa ikke engang gennemsnitlig 2 Mark Sølv til hver Gaard, mod omtrent 3 Mark Guld til hver Gaard i Ølsted. Hvis de i Laasebrevet anførte Gaarde har været af gennemsnitlig samme Størrelse som de øvrige i Byen, vilde denne, hvis Agerland 1682 var 980 Tdr. Land og hvis Hartkorn var $149\frac{1}{2}$ Td., til sine 24 Gaarde have haft ialt ca. 43 Mark Sølv. I Laasebrevet nævnes tillige 11 Gaarde i Gudme, der havde 16 Marsel Jord, og 5 i Gudbjerg med 8 Marsel Jord. Disse Gaarde var altsaa endnu mindre end dem i Ore. I Laasebrevet nævnes dog ogsaa nogle lidt større Gaarde, en i Brenderup med 8 og en i Vejstrup og en i Langaa, hver med 6 Marsel Jord.

I andre Byer synes dog Gaardene at være større. I Markbogen for Sandager i samme Herred finder man Gaardenes Andel i en Kohave angivet i 123nde Dele. Hvor dette Tal stammer fra, kan naturligvis omtvistes, men det ligger nær at antage, at Byen har været ansat til 123 Marsel og at Gaardenes Andel i Kohaven er blevet beregnet efter deres Marselantal. Byen havde 1682 17 Gaarde og 86 Tdr. Hartkorn. Hver Gaard var altsaa gennemsnitlig paa lidt over 7 Mark Sølv. I Gislev var en Hestehave delt i 179 Dele, her var 18 Gaarde, der havde $104\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Gaardene var altsaa større end i Sandager.

Gudme og Ore ligger forholdsvis nærvæd Kysten; denne har været udsat for Vendernes Angreb, og dette kan være Aarsag til,

1) Scr. Rer. Dan. VI, 431. 2) Aktstykker, udg. af Fyens Stifts litteraire Selsk. 2, 172 f.

at Jorden var saa lidt opdyrket, da Guldvurderingen fandt Sted. Forøvrigt synes der fra gammel Tid af at have været en Del Skov i Herredet, saaledes langs Kysten, thi Byerne ligger som Regel langt fra denne. Mod Vest har der ogsaa været Skov, den saakaldte Dong Skov, der siges at have været 3 Mil lang.¹⁾ Om den minder endnu Dongs Højrup, Højes Dong og Trunderup Dong samt Gislev Dong. Brudager havde 1682 en Mark, der hed Dungs-mark. Endnu er der Mangel paa Byer, hvor den har været. Fra Gudbjærg, der ligger vest for Gudme, er der saaledes ca. 5 km til Sognets vestligste Grænse, der tillige er Herredsgrænse, og 9 km til den nærmeste Kirke mod Vest. Af Gudbjærg Sogn var 1682 kun 30 pCt. af Jorden Agerland, af Brudager Sogn, der ligger Syd for, 31 pCt., og af Gislev Sogn, der ligger Nord for Gudbjærg Sogn, 37 pCt. Benævnelserne Gudme Herred uden Skovs og oven Skovs i Kong Valdemars Jordebog viser ogsaa, at der i selve Herredet har været saa megen Skov, at det derved kunde deles i to Dele.

Fra Vissenbjærg Birk og Sogn har man nogle Oplysninger om Antallet af Marseller for nogle Gaarde.²⁾ 12 Gaarde i 6 forskellige Byer havde tilsammen 110½ Marsel, de havde tilsammen 68 Td. Hartkorn. Dette bliver gennemsnitlig ca. 9 Marsel til hver Gaard, hvilket passer bedre med Forholdene i Sandager og Gislev, end med dem i Gudme og Ore. Vissenbjærg Sogn var i det 17. Aarhundrede temmelig skovrigt og har ved Aar 1200 været det endnu mere.

Man har kun faa Efterretninger om Guldvurderingen i Nordfyen, og de angaar kun enkelte Gaarde, hvis Hartkorn og Størrelse man ellers ikke kender. I Niels Hamundsens Testamente fra 1295³⁾ nævnes en Gaard i Skrillinge med 3 Mark Guld minus 2 Mark Sølv samt 2 Gaarde i Kavslunde med henholdsvis 8 og 10 Mark Sølv og en Gaard i Voldby med 14 Mark Sølv. I Brylle ejede St. Knuds Kloster i Odense en Gaard med 10 Marsel Jord og i Vigerslev en med 18 Marsel Jord.⁴⁾ I Skrillinge havde Middelfart Præstegaard 1 Marsel Jord. Disse Angivelser passer saa nogenlunde med dem fra Gislev og Sandager, men de nævnte Gaarde er betydelig større i Mark Sølv end de i Gudme og Ore.

Vore Landsbyer og Bynavne er ofte meget gamle, og de sid-

1) Jac. Madsens Visitatsbog, ved A. R. Idum, S. 158 og 177. 2) Aarbog for Odense og Assens Amter 1914, S. 173. Hist. Tidsskrift 7. R. V, 316. 3) Kr. Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder, S. 40 f. 4) Æ. d. Arkivregistraturer V, 227, 240.

stes Fordeling paa Fyen kan maaske give os nogen Oplysning om, hvor Bosættelsen var særlig tæt i Oldtiden. De Navne, der ender paa -inge, -sted, -um, -løse og -lev, antages at være de ældste, de yngste af dem er maaske -lev-Navnene, som efter Forfatterens Mening skulde stamme fra Tiden omkring Aar 500.¹⁾ Yngre end de nævnte Bynavne er de, der ender paa -tofte, -torp, -bølle og -rød. Imidlertid kan den Mulighed foreligge, at et yngre Navn har afløst et ældre, saa at man vel kan paastaa, at en By med et gammelt Navn ogsaa er gammel,²⁾ men ikke at en By, der har et ungt Navn, er fra en sen Tid.

Man finder alle de nævnte ældre Endelser paa Fyen, men kun -lev-Navnene er forholdsvis talrige. De synes særlig knyttede til Nordfyen. Af 32 Byer med denne Endelse hører 7 hjemme i Lunde Herred, 7 i Skovby Herred, 4 i Vends og 3 i Skam Herred. Det bliver ialt 21 i disse 4 nordfyenske Herreder. I Salling Herred findes 3 -lev-Navne, men i Baag, Sunds og Gudme Herreder findes ingen. Gislev i Gudme Herred hed oprindeligt Gysæl³⁾. Om -lev-Byerne har jeg andetsteds udtalt, at deres Navn skulde hidrøre fra Danernes eller Skjoldungeslægts Erobring af Landet i Tiden omkring Aar 500.⁴⁾ Disse Byer skulde være Danekongens Belønning til hans Mænd, som de saa har faaet Navn efter. Det er sandsynligt, at Kongen har givet dem Byer eller Storgaarde og ikke skovbevokset, ubeboet Jord, som de selv skulde opdyrke. Man maa derfor antage, at disse Byer tidligere har haft et andet Navn. Men det er vel ogsaa hændt, at det nye Navn ikke er slaaet an, og at Byen har beholdt sit gamle Navn, selv om den er givet af Kongen som „Lev“ til en eller anden Stormand. Da -lev-Byerne særlig ligger i Nordfyen, har denne Del af Øen maaske da været den vigtigste.

De øvrige gamle Endelser skal jeg ikke komme nærmere ind paa, men kun anføre, at Endelsen -inge hyppigst findes i Salling, Gudme og Vinding Herreder. I Skam, Lunde og Skovby Herreder er der kun faa Navne med denne Endelse. Torpbyerne finder man overalt paa Fyen, mange er smaa, enkelte er kun Enestegaarde, men nogle er dog store Byer. Frørup i Vinding Herred er saaledes en meget stor By, dens dyrkede Areal udgjorde 1682 1500 Tdr.

1) Se Fortid og Nutid IV, 93 ff. 2) Helt absolut er denne Paastand dog ikke altid; har 2 Nabobyer samme gamle Navn, kan den ene jo være en Udflytterby fra den anden. 3) Kong Valdemars Jordebog ved O. Nielsen S. 23. 4) Fortid og Nutid IV, 99 ff.

Land, en anden -torp-By i Sognet, Taarup, havde 994 Tdr. Land Agerjord. Aastrup og Haastrup i Salling Herred og Tommerup i Odense Herred havde ligeledes over 1000 Tdr. Land Agerjord i 1682.

Paa Fyen fandtes forøvrigt da 20 Byer, der havde over 1000 Tdr. Land dyrket Land. Den største af Øens Landsbyer var Horne i Salling Herred, der havde ikke mindre end 2571 Tdr. Land Agerjord, hvilket er en kvart Kvadratmil. Dens Hartkorn var 420 Tdr., og den havde 60 Gaarde. Af de store Byer ligger de 6 i Salling Herred, 5 i Odense, 3 i Baag og 2 i Gudme Herred. De fleste ligger i Egne, hvor der findes Skov, og det skyldes vel ofte Rydning af denne, at deres Agerjord er blevet saa udstrakt. At de næsten mangler i Nordfyen, er derfor vel et Bevis paa, at Skovene her tidlig er faldet. En Ting maa dog her tages i Betragtning, nemlig at By og Ejerlav ikke altid faldt sammen, og at der fra en By ofte kan være fraskilt, undertiden i en sen Tid, Byer eller Gaarde, der 1682 havde deres egen Mark. Andre Steder laa 2 Byer endnu 1682 i Markfællesskab med hinanden og udgjorde et Ejerlav, men foran er kun regnet med Byer og ikke med Ejerlav. Haarslev i Skovby Herred havde Markfællesskab med Farsbølle og Lykkesborg. Haarslev havde 1682 850 Td. Land dyrket Jord og de 2 andre henholdsvis 106 og 99, som tildels laa paa Haarslev Mark; det bliver ialt 1055 Td. Land Agerjord. Store Byer maa vel i Reglen antages at være gamle, dels tager det nogen Tid for en Landsby at vokse, dels har der kun i den ældre Oldtid været tilstrækkelig Plads til dens store Marker. Men gamle Byer er ikke altid store, undertiden kan de have staaet i Stampe, ofte kan der paa deres Marker være opstaaet mindre Byer, der maaske først har haft Markfællesskab med dem, men senere har faaet deres Jord fraskilt fra Moderbyens. Der findes enkelte Smaabyer eller Gaarde, hvis Navn ender paa -inge, saaledes Tevring i Veflinge Sogn, der 1682 havde 2 Gaarde, Laaninge i Vissenbjerg Sogn, der ligeledes havde 2 Gaarde, disse ligger i Skovby Herred. Vellinge i Skam Herred havde 4 Gaarde, der dog var store, idet de havde 50 Tdr. Hartkorn og 226 Tdr. Land Agerjord.

Lev-byerne kunde ogsaa være smaa. Sierslevhus i Lunde Herred var en Gaard paa 2 Tdr. Hartkorn, men maaske er dette Navn ikke noget ægte -lev-Navn. Hjorslev i Lunde Herred havde 1682 348 Tdr. Agerland og Emmelev i samme Herred 356.

Enestegaarde finder man paa Fyen særlig i enkelte Sogne, f. Eks. Ubberud Sogn i Odense Herred, Vigerslev og nogle andre Sogne i Skovby Herred. Derimod fandtes der i Gudme Herred ikke stort flere end Herregaardene, og flere af disse har vist før haft Markfællesskab med en By eller selv været en By. Hvorfor er der nu Enestegaarde nogle Steder og ikke i det nævnte Herred, skønt disse Gaarde vel er et Tegn paa, at Egnen er blevet sent opdyrket, og Gudme Herred endnu ca. 1200 var meget lidt opdyrket? Det skyldes muligvis Ejendomsforholdene, Enestegaardene er ikke opstaaet paa Bønderbyernes Fællesjord, men i Kronens og Godsejernes Enemærkeskove. I Hestbjærg Enemærkeskov havde Dalum Kloster 1587 24 Enestegaarde,¹⁾ hvoraf de fleste ligger i Ubberud Sogn. I en Registratur over St. Knuds Klosters Breve nævnes flere Steder Gaarde oprettede i Klosters Enemærker. Et oprindeligt kongeligt Enemærke er maaske ogsaa Vissenbjærg Sogn, der var et eget Birk. Her var i det 17. Aarhundrede ikke saa faa Selvejere, og tidligere har der vel været flere. Aarsagen hertil kan være, at de første Beboere selv har opdyrket Jorden og bygget Husene for egen Regning, samt tillige at det var Kongen, der ejede Jorden. Han fik nemlig igennem Selvejernes Afgifter og Skatter fuld Erstatning for den. I Sognet findes dog flere Byer end Enkeltgaarde, det skyldes maaske, at den første Bebyggelse ligger saa langt tilbage, at der af Gaardene er bleven Byer. En stor Del Bynavne i dette Sogn ender paa -bølle. Mon det ikke skulde staa i Forbindelse med, at de første Beboere var Selvejere?

Den Del af Nordfyen, der ligger lige Vest for Odense Fjord omfattende den største Del af Lunde og Skam Herreder og vel ogsaa en mindre Del af Skovby Herred, kaldes nu Sletten og er et velopdyrket Land med meget lidt Skov. Tidligere og maaske nogle Steder endnu kaldtes den Nørresletten. Dette Navn bruges 1780 i en Indberetning fra Gyldensteen.²⁾ Til Navnet Sletten svarer Navnet Heden, som den flade, veldyrkede, skovløse Egn mellem København og Roskilde kaldes. Man finder ogsaa andre Steder paa Sjælland Ordet Hede anvendt om flade, skovløse Egne. Paa Laaland kaldte man derimod de Overdrev, som fandtes der, for Heder, skønt der ikke der ligesaa lidt som paa Sjælland fandtes Lyng. Ordet Hede finder man ogsaa brugt paa Fyen. Efterser man

¹⁾ Dalum Lens Jordebog 1587-88. ²⁾ Indberetn. ang. Forbedringer i Landvæsenet.

Markbøgerne fra 1682, vil man finde, at der baade paa Sjælland og paa Sletten i Nordfyen findes Navne som Hedemark, Hedeagre o. s. v. Men hvad har Beboerne ment med disse Navne? Det kan sikkert ikke være Agerjorden, man har kaldt saaledes, man maa antage, at det er den udyrkede, skovløse Jord, som de har kaldt saaledes, i Lighed med at man paa Laaland kaldte Overdrevene Heder.

I det følgende skal nævnes nogle af disse forhenværende Heder. Uggerslev i Skam Herred havde 1682 en Hedemark, der laa nord for Byen og mod Nord strakte sig til Ringe Mark. Byen Højrup, der ligger Vest for Uggerslev, havde ligeledes en Hedemark, der laa østen for Byen og maa have stødt op til Uggerslev Hedemark. I Ringe var der ingen Mark af dette Navn, men i Søndermarken fandtes Hedeagre og Sønder Hede, der laa mod Syd i den. Mellem disse 3 Byer maa der engang have været en Hede, vel nærmest et Overdrev, hvoraf de 3 Marker har faaet deres Navn. Uggerslev havde 1682 ingen Skov, der fandtes heller ikke paa Byens Marker Gærdsel, som man maatte købe paa andre Steder. Skovene er formodentlig tidligt forsvundet her, siden der 1682 ikke engang var Rester af dem tilbage. I Lumby Sogn i Lunde Herred havde Byerne Lumby, Stige, Anderup og Hauge, der ligger i Nærheden af hinanden, hver sin Hedemark. Da Lumby i Kong Valdemars Jordebog hedder Ljungby, maa her vel engang have været lyngbevoksede Steder. Otterup i samme Herred havde en Hedemark, der grænsede til Hjorslev Mark, Nord for Marken laa Store og Lille Nymarks Agre. Byen havde 1682 hverken Skov eller Gærdsel, som maatte købes langvejs fra. Den nærliggende By Daugstrup havde 1682 en aarlig Overdrift, der var takseret til 40 Høveder, som kaldtes Daugstrup Hede, hvori ogsaa Hjorslev Bymænd havde Del. I Fyens øvrige Herreder finder man ligeledes Hedemarker. I Vindinge Herred havde f. Eks. Ullerslev en Hedemark, hvori fandtes et Agerskifte, der kaldtes Lunden, her maa altsaa engang have været Skov. De tre Byer Lamdrup, Kullerup og Saaderup havde 1759 Fællesskab i en Hedemark og ligeledes de 2 Byer Ellinge og Refsvindinge. Ved Gennemsyn af Markbøgerne vil man snart finde endnu flere Hedemarker og Navne sammensat med Hede, hvoraf nogle vil blive nævnte i det følgende. Navnet paa Byen Heden i Salling Herred har vel ogsaa noget med Hede at gøre.

Byen Bro i Vends Herred havde en Nymark, der laa Nord for Byen og siges at være en Ruemark. Ordet Ru, der indgaar i flere Bynavne og mange Marknavne, maa være beslægtet med Endelsen rød eller rud, og ligesom disse et Vidnesbyrd om tidligere Skove, som Marken har været bevokset med, og som er blevet ryddet for at give Plads til Agerland. Skoven har vel tilsidst kun været Krat og Underskov, thi ellers vilde man ikke have ryddet den.

I Lunde Herred var Hjadstrup Sogn 1682 det bedst opdyrkede med 66 pCt. Agerjord. Norup Sogn havde kun 1503 Tdr. Agerjord, hvad der er 41 pCt. af det Areal, som Sognet nu omfatter; men flere Vige af Havet er her blevet inddæmmet, saa Sognet har 1682 ikke været saa stort som nu. Det dyrkede Areal har altsaa været forholdsvis større. De øvrige Sogne har i Reglen 50—60 pCt. Agerland, saavidt det kan ses, thi nogle Steder synes Sognegrænserne at være forandrede. Herredet har nu kun lidt Skov i Skeby og Østrup Sogne, men i en fjern Fortid har vel de foran nævnte Heder været skovbevoksede. Mod Syd i Lumby Sogn var der endnu i det 16. Aarhundrede Skov til Nisted, Anderup og „Szeyszløff“¹⁾ (Sierslevhus). I Allesø Sogn, der ligger vesten for Lumby Sogn, var der 1682 en Skovsmark, der laa vesten for Byen. Vest for denne Mark laa Vimosemarken, om hvilket det siges, at den tilforn havde været en Buskeskov og været brugt til Græsning; først for kort Tid siden var den indtaget til Pløjeland.²⁾ Noget lignende var Tilfældet med Maemosemarken, der laa norden for den. Endvidere hed en af Byens Marker Tokkeskovmark, den laa ogsaa Nord for Byen.

Skam Herred ligger Vest for Lunde Herred og er ligeledes temmelig blottet for Skov undtagen mod Nord ved Herregaarden Einsidelsborg. Bedst opdyrket var 1682 Højrup Sogn med 74 pCt. og Uggerslev Sogn med 70 pCt. Agerjord. Sognene ved Kysten havde i Forhold til deres nuværende Areal kun lidt Agerjord 1682. Men dette skyldes vel tildels Inddæmninger fra Havet, samt maaske ogsaa større Engarealer. Naar Agernæs 1682 kun havde 293 Tdr. Land Agerjord, men ikke mindre end 108 Tdr. Hartkorn, skyldes dette sikkert, at der hørte en Del Enge til Byen. Sydlig i Herredet ligger Herredsbyen Skamby omgivet af en Del Torpbyer og Bolmerod, hvilket Navn vel er sammensat med rød. Dette kunde tyde paa, at Eggen her var sent opdyrket, saa meget mere

1) Æ. d. Arkivreg. V, 244 ff. 2) Markbog Nr. 462.

som Sognet ligger op til Søndersø Sogn, hvor der tidligere var en Del Skov. Men der findes i Sognet ikke saa mange Navne, der minder om Skov. Desuden findes paa 2 af Byernes Marker Marknavne, der utvivlsomt minder om gammel Bebyggelse. I Rostrup Sønnermark nævnes i Markbogen Tunekiers Aas og i Stensby Østermark Thunekiers Dill.¹⁾ I Præstø Amt paa Sjælland synes Navne, der er sammensat med Tun, at staa i nær Forbindelse med Grave fra Folkevandringstiden,²⁾ saa man maa formode, at Torpnavnene har afløst et eller andet gammelt Navn.

Skovby Herred ligger Vest for Skam Herred, men strækker sig længere mod Syd end dette og Lunde Herred. Fra Kysten mod Nord strækker det sig 20 km ind i Landet til Odense Herred og Vissenbjerg Birk. Dette bevirker, at Forholdene her bliver meget forskellige. Gammelt opdyrket Land særlig mod Øst og Nord og Skov eller ryddet Skov mod Syd og tildels ogsaa mod Nord og Vest. Melby og Ejlby Sogne var 1682 de bedst opdyrkede med henholdsvis 81 pCt. og 74 pCt. Agerjord. Byerne i disse 2 Sogne har dog ikke særlig gamle Navne, et enkelt Ejlbylunde minder om Skov, men Tuunekiers Deel paa Jullerup Mark, der nævnes i Markbogen fra 1682,³⁾ vidner dog om, at der alt tidligt har været Bebyggelse i Sognet. I Særslev Sogn, der ligger Syd for de 2 nævnte Sogne, var 1682 68 pCt. af Arealet opdyrket. I dette Sogn findes ikke mindre end 3 -lev-Navne, nemlig Særslev, Kosterlev og Hemmerslev. Tæt ved disse Byer ligger mod Sydøst endvidere Ørridslev og Vigerslev. Dette viser, at Sognet og Omegnen er gammelt opdyrket Land. Urnefund paa Moderup Mark i Særslev Sogn fortæller, at dette maaske ogsaa gælder Torpbyerne. Men trods dette finder man ogsaa Marknavne og andre Vidnesbyrd, der siger os, at der langt frem i Tiden har været uopdyrket Jord og Skov mellem Byerne, saa det ser ud til, at disse og deres Marker er gamle Rydninger i et ellers med Skov bedækket Land. Saaledes gav Selvejerne i Sognet blandt andet hver 15 Læs Ved.⁴⁾ Særslev Præst havde et Agerskifte eller Vænge, der kaldtes Lunden, og andre Marknavne vidner ligeledes om Skov. Men denne var vist 1682 forsvundet de fleste Steder i Sognet. Om Særslev hedder det saaledes, at der til Byen „er aldeles ingen Ildebrand af Træ eller Tørveskær, ej heller Staver-

1) Markbog Nr. 478. 2) Aarbog for Præstø Amt 1924, S. 64 f. 3) Nr. 488. 4) Ru-gaard Lens Jordebøger.

hug, men hvad Gærdselhug angaar, er en ganske ringe Del, som dog ikke for noget kan estimeres“.1)

Paa Fyen finder man en Del Navne, der er sammensat med Ordet Bjørn. Om Bjørnens Tilstedeværelse i Landet har man ingen historiske Efterretninger og vel kun faa Fund af dens Knogler. Men disse Navne maa vel være et Vidnesbyrd om, at den har været til Stede i en ikke altfor fjern Fortid. Paa Askeby Mark i Særslev Sogn findes paa orig. K. Nr. 1 anført Biørnekiers Agre noget Syd for Byen. I Haarslev Sogn er en Gaard, kaldet Bjørnsbogaard. Paa Allesø Mark nævnes i Markbog Nr. 462 Biørnemosse Dild; paa Næsby Mark i Næsbyhoved-Broby Sogn nævnes i Mkb. Nr. 450 Biørnekiers Støcher, paa Korup Mark nævnes i Mkb. Nr. 448 Store og Lille Biørne Schifft, og paa Render Mark i Brylle Sogn nævnes i Mkb. Nr. 444 Biørnemoese Agre. Flere andre kan nævnes i andre Egne af Fyen. Om tidligere Heder eller Overdrev minder Store Hee Agre og Hedeagre paa Kosterlev Mark, der laa i Nærheden af det Sted, hvor Byens Mark stødte sammen med Vigerslev og Veflinge Marker. I Markbogen nævnes Særslev Lille og Store Hede som Navn paa 2 af Byens Marker, den sidstnævnte laa Øst for denne. I Hemmerslev, Sognets tredie -lev-By, nævnes i Dugsmarken et Fald Heden. Denne By havde Markfællesskab med Byen S. Esterbølle og Gaarden Brunlund, saaledes, at deres Agre laa sammenblandede. Gaardene i S. Esterbølle havde store Lykker, og det maa vel antages, at de engang er udflyttede fra Moderbyen Hemmerslev eller maaske ny anlagte paa denne Bys Omraade af Beboerne i den.

Da disse tre -lev-Byer i Sognet fik Navn, synes Egnen ingenlunde at have været velopdyrket, skønt der i Nærheden findes flere andre Byer med gamle Navne. Skov, Krat og maaske ogsaa uopdyrkede Heder har der været mellem Byerne. Maaske har Agerbruget ikke været Hovederhvervet, men Kvægbrug, hvad de mange Lykker, der ofte findes ved Byerne, liggende lige ved Gaardene, synes at sige. Thi det synes rimeligt at antage, at disse Lykker, som enkelte Steder endnu 1682 var skovbevokset, har været bestemt til Ophold for Kvæget og ikke til Agerbrug, da det vel ikke paa den Tid, da Landet var saa lidet opdyrket, har været raadeligt at lade Kvæget gaa i de store Skove.

Vest og Syd for Særslev Sogn ligger de 3 gamle Byer Haarslev,

1) Markbog Nr. 503.

Veflinge og Vigerslev, der synes at have ligget, hvor den mere samlede Bebyggelse i Nordfyen stødte om til de store Skove i Fyens Midte. Helt ubeboet har disse Skove dog næppe været, thi hist og her har der vel ligget smaa Byer eller Gaarde. I Veflinge Sogn ligger Tevring, der 1682 kun var 2 Gaarde, og i Vissenbjærg ligger Laaninge, der ligeledes 1682 var 2 Gaarde. Disse Navne kan maaske være gamle. Endvidere fandtes der mellem Marknavnene en Del Navne sammensat med Bo, hvilke Navne maaske er gamle.¹⁾ Paa Høved Bys Mark i Veflinge Sogn nævnes 1682 Boebierg Lyche, paa Skalbærg Mark i Vissenbjærg Sogn nævnes Atterboe Mark, der laa østen for Byen, og i denne fandtes Boebiergets Deel. Paa Kaadekilde Mark fandtes Boebierg Lyche og paa Kjelstrup Mark Boemoes Stycher. Paa denne Bys Mark finder man ogsaa en Tullebiergs Dild, der, hvis det er sammensat med Thul, Navnet paa Odins Præster, maa gaa tilbage til den hedenske Tid. I Veflinge Sogn var 1682 kun 34 pCt. af Jorden opdyrket, i Vigerslev Sogn 40 pCt. og i Haarslev Sogn 46 pCt. Fra de nævnte gamle Byer er saa Opdyrkningen udgaaet. Haarslev havde endnu 1682 Markfællesskab med Farsbølle og Lykkesborg og Vigerslev med Rude. I disse 3 Sogne findes endnu en Del Skov, flere Navne minder endnu derom, f. Eks. Rude, Skovgaarde, Julskov, Elverød, Taagerød og flere andre ikke alene By- og Gaardnavne, men ogsaa Marknavne i Vigerslev Sogn foruden de i de 2 andre Sogne. Men i disse Sogne fandtes ogsaa en Del Navne sammensat med Hede, der viser, at Jorden maaske ikke altid er gaaet direkte fra Skov over til Agerland. Nygaard siges i Markbogen at ligge paa Heden, den havde noget Jord i Veflinge Hede. Trolddal havde en Hedemark, en Del af denne var opdyrket, en Del bestod af Hedepletter, der var utjenlige til Høbund. I Markbogen nævnes Hedeboerne, der havde en Mark, der kaldtes Ny-mark, herforuden havde de Tofter og Lykker til deres Huse og Gaarde, noget, der var meget almindeligt i Skovegne, hvor Fællesskabet ikke var saa gennemført som i skovløse Egne. Indhegninger og Lykker er vist ofte et Tegn paa, at her har været Skov, og i mange Tilfælde tillige paa, at Egnen er sent opdyrket; i helt skovløse Egne forekommer de sjældent, knap nok som Marknavne.

Mod Nord i Skovby Herred var der et vidtløftigt Fællesskab

¹⁾ Se Fortid og Nutid IV, 116.

mellem flere af Byerne i Harredslev Sogn. Denne By havde sin Jord for sig selv, og det samme var Tilfældet med Harredslevgaard, skønt Gaarden og Byen ligger meget nær ved hinanden. Maaske har de engang i Middelalderen faaet deres Jord fraskilt fra hinanden. Byen og Gaarden skilles ved en Aa fra den øvrige Del af Sognet. Lige Vest for Aaen ligger Byerne Skaarup og Tofte, den sidste sydligst, her laa ogsaa en By Hagebølle, der nævnes 1664, men som 1688 vistnok er blevet regnet til Tofte, hvortil den vel endnu regnes. Disse Byer havde indbyrdes Markfællesskab. Det samme var Tilfældet med de Vest og Sydvest for liggende Byer Skovby, Kærby og Eskildstrup og de 2 Enestegaarde Brandholt og Ellegaard. Det er vanskeligt at sige, hvilke Byer der er de ældste i disse to Ejerlav, det vil kræve en vidtløftig Undersøgelse af Markbogen. Men da Byerne ligger et Stykke Vej fra Kysten, hvor der vel her ligesom i mange Egne af Landet har været Skov, maa Skaarup, der ligger nærmere den end Tofte, vel være yngre end denne By, hvad vel tildels ogsaa kan sluttes af Navnet. Ligesaa er vel Eskildrup og de 2 Enestegaarde yngre end Kærby og Skovby. Den sidste har givet Herredet Navn og maa derfor være forholdsvis gammel. I Sandager Sogn, Nabosognet mod Øst, er der endnu lidt tilbage af de gamle Kystskove. Til dette Sogn hører den tidligere Ø eller Halvø Langø, der før var fælles Overdrev for Gyldensten, Sandagergaard, Jerstrup og V. Egense. Nabosognet mod Vest, Ore Sogn, tidligere Konge- eller Krongods, har endnu noget Skov. Navnet Ore er vel ogsaa et Minde om, at Egnen har været uopdyrket. Ikke desto mindre er dog her ligesom ved Oure i Gudme Herred fundet en større Gravplads fra Jernalderen. Vidner disse om, at der endnu tidligere, end Navnet blev givet, har været Beboelse paa dette Sted, eller begravede man de døde fjernt fra menneskelig Bopæl? I sidste Tilfælde behøver en Landsby ikke at være gammel, hvis der paa dens Mark findes Grave.

Skovby Herred er nu og var ogsaa i det 17. Aarhundrede langt mere skovrigt end Lunde og Skam Herreder. Af Lensregnskaberne faar man Oplysning om Kronens Skove, de fortæller os, hvor mange Svin der i Oldenaarene kunde indbrændes paa dem for at blive fede af Træernes Frugter. Derimod er man daarlig underrettet om de private Skove, som meget ofte hørte under Hovedgaardenes Takst og derfor ikke blev særlig sat i Hartkorn

i Matriklerne 1662 og 1664. Man faar ganske vist af Matriklen 1688 Oplysning om alle Skove, men dels var de da mange Steder meget forhuggede, og dels blev de da vist takseret temmelig lavt. Skovby Herred hørte under Rugaard Len, og i dettes Regnskab nævnes foruden et Par mindre Skove Kongeskoven, paa hvilken der i det meget gode Oldenaar 1616 var indbrændt 1628½ Svin (to eller flere Grise regnedes for et gammelt Svin). Under Navnet Kongeskov maa da være forstaaet de til Rugaard hørende Skove i Nærheden af Gaarden.¹⁾ I 1682 skelnes mellem Rugaards Skove, der takseredes til 200 Svins Olden, og Konge- eller Fællesskoven i Haarslev Sogn, der kun takseredes til at kunne fede 40 Svin. I Matrikelsarkivet findes et Kort over Kongens Fælledsskov i Haarslev Sogn, den strakte sig fra Prisak i Nord til Hindevad Skov i Syd. Til Oregaard angives Skovene i Gaardens Birk 1664 at være takserede til 600 Svins Olden, i 1682 blev de takserede til 400 Svins Olden; Skovene til Søndersø By takseredes 1664 til 200 Svins Olden. Men tidligere havde de været større, den under Dallund hørende Del var i Sødskendeskifte blevet ansat til 350 Svins Olden, desuden har de andre Lodsejere i Byen vel ogsaa haft deres Andel. Mod Syd ligger endnu lidt Skov, tidligere har den vel strakt sig meget længere mod Nord. I Sognet ligger Vedby, hvor det første Led vel er Ved, Skov. Tidligere hørte der ogsaa Skov til Byen.²⁾

St. Knuds Kloster i Odense ejede i Middelalderen flere Skove i Vigerslev Sogn, saaledes Dans Skovskifte i Vigerslev Skov, det var stenet og stablet, det vil sige indhegnet, og Klosteret kunde fri 100 Svin, naar der var Olden enten paa Eg eller Bøg. Endvidere ejede Klostret Munkeskov i Nærheden af Møllegaard og Munkehus, der var bygget i Skoven. Paa denne kunde fedes 60 Svin, naar Egen bar, og 220, naar Bøgen bar.³⁾ Møllegaard og Munkehus tilhørte 1664 Odense Hospital, som til dem og nogle andre Gaarde havde Skov til 120 Svins Olden. Enkelte Gaarde havde endnu 1664 betydelige Skove, en Gaard i Morud saaledes til 200 Svins Olden og en Gaard i Travn til 150 Svins Olden. Disse 2 Gaarde ligger i Vigerslev Sogn, der 1664 synes at have haft mere Skov end Haarslev og Veflinge Sogne. Vædeledgaard i det

¹⁾ I Rugaards Lens Ekstraskattemandtaller 1610 nævnes ca. 20 Kronetjenere under Kongeskoven, boende i Torperne omkring Rugaard. ²⁾ Karl Hansen, Danske Ridderborge S. 18 f. ³⁾ Æ. d. Arkivreg. V, 238, 240.

sidstnævnte Sogn havde Skov til 24 Svins Olden. Halvdelen af denne Gaard blev 1632 skødet til Frederik Markdanner, og der var da Skov til hele Gaarden til 200 Svins Olden, i Skødet kaldes den Vedeller.¹⁾

Under Rugaard Len hørte ogsaa Vissenbjærg Birk, hvor der var og endnu er en Del Skov, der dels hørte til Fæstebøndernes Gaarde og dels ejedes af Selvejerbønderne. Fæstebønderne maatte her som andetsteds give Oldengæld af de Svin, som de havde paa Olden i Skovene. Reglen var hvert sjette Svin, men i et meget godt Oldenaar som 1616 nøjedes man med hvert tiende, og i et meget daarligt Aar maatte de undertiden give hvert femte Svin.

I Stedet for Svin gaves der, naar nogen ikke havde et fuldt Læg Svin, Penge, 1 Mark eller undertiden mere for hvert. Selvejrebønderne havde deres egne Svin fri paa de Skove, der hørte til deres Gaarde, men tog de fremmede Svin ind paa disse, skulde de give Kronen den halve Oldengæld. Paa Selvejernes Skove blev 1616 indbrændt 659½ af deres egne Svin og 293 fremmede; paa Fæstebøndernes Skove blev samme Aar indbrændt 304 Svin. Dette bliver ialt 1526½ Svin, men 1616 var ogsaa et af de bedste Oldenaar; der har senere næppe været saa mange Svin paa Olden i Sognets Skove. I Aar 1629 var der 600 Svin paa Kongeskoven, samtidig blev Vissenbjærg Sogns Skove takseret for 600 Svin, hvoraf Halvdelen var paa Kongens Part og Halvdelen paa Selvejernes. Hertil maa maaske lægges nogle Svin, som har været indbrændt paa de Skove, som tilhørte Kirken, Præsten, adelige eller hørte til andre kongelige Len.

I Vissenbjærg Sogn ligger Sognets 2 største Byer mod Syd, Bred med 11 Gaarde og Skalbjærg med 18 Gaarde, der dog kun er halvt saa store som dem i Bred. I Sognets sydlige Del ligger ogsaa Præstegaarden og Kirken. Til Præstegaardens Jord, hvorpaa Kirken ligger, støder næsten alle Sognets andre Byers Marker, der derfra breder sig stjerneformet ud. Fra Kirken er der langt til de Kirker, der ligger Nord for Sagnet, saaledes 2 Mil til Haarslev Kirke. Derimod er der forholdsvis kort, 4½—5½ km til de sydligere liggende Tommerup, Orte og Skydebjærg Kirker. Bebyggelsen maa vel, som Propr. F. Hjort mener,²⁾ være udgaaet fra Syd. Sagnet hørte da ogsaa til det Syd for liggende Baag Herred.

1) Kronens Skøder I, 455. 2) Hist. Oplysninger om Vissenbjærg Sogn og Birk. S. 79.

Skovene i Vissenbjerg og de Nord for liggende Sogne har mod Øst fortsat sig ind i Ubberud Sogn, hvor Hestbjerg Skov 1619 blev takseret til 250 Svins Olden. I det Øst for liggende Paarup Sogn var der Markfællesskab mellem Paarup, Snestrup og Tarup, et Tegn paa sen Opdyrkning. Her havde Gaardene ofte store Lykker. Gaarden Ellegaard i dette Sogn havde 1632 Skov til 370 Svins Olden.¹⁾ Dens Jord bestod for en Del af Lykker, hvoraf en hed Nylykke. Disse Skove har staaet i Forbindelse med dem i Lumby Sogn Nord for Odense og skilt denne By fra Sletten i Nordfyen. Mod Syd synes Egnen derimod tidligere at være blevet bebygget, her ligger forholdsvis nær ved Odense Dalum, der nu er en Forstad til Byen, Sanderum, Hjallesø, Stenløse samt mod Øst Ejby og Aasum, alle gamle og store Byer.

Vends Herred var som foran anført et veldyrket Land 1682. Mod Øst fandtes dog en Del Skov, der skilte Herredet fra Skovby Herred. De to Grænsesogne, Harndrup og Rørup, var blandt de mindst opdyrkede, idet kun 44 pCt. af Jorden her var Agerland 1682. Harndrup By, der nu ikke har megen Skov, havde 1664 Skov til 292 Svins Olden. Mod Nord langs Kysten var der ogsaa en Del Skov og havde tidligere været mere. Bro havde Skov til 300 Svins Olden, derimod havde Varbjerg ikke mere Skov 1664. I Roerslev Sogn har Kirkebyen Markfællesskab med den nærmere Kysten liggende By Blanke, der vel er anlagt i den tidligere Skov langs Kysten. I Vejlbysogn havde Røgle Markfællesskab med den Nord for og nærmere Kysten liggende By Røgle Taarup. I Nærheden af den sidstnævnte By finder man paa Kort Navne som Brændeskov, Røgleskov og Vejlbyskov foruden en Del endnu eksisterende Skove. Det mindst opdyrkede Sogn var 1682 Føns Sogn, hvor kun 29 pCt. af Jorden var Agerland. Skoven paa Halvøen Fønsskov blev 1664 ansat til 600 Svins Olden; mod Syd synes et Skovbælte ligeledes at have skilt dette Herred fra det Syd for liggende Baag Herred.

1) Mageskifte 24. Juni 1632 med Hans Lindenov med Besigtelsen til dette.